

Յառաջ քան զհացկերոյթն սովորութիւն ունին ջուր արկանել, զծեռս լուանալ, եւ ապա բորրին զսեղանատախտական, զոր կոչեն յիւրեանց լեզու *անը*, զոր բարդեալ համարին իբառիցս *այ*, որ նշանակէ ձեռք, եւ *նը*՝ որ նշանակէ աչք, իբր զի աչք ինա հային, եւ ձեռք անտի առնուն զկերակուր:

Իտեղի հացի դնեն իվերայ սեղանատախտակին կերակրեղէն ինչ թանձր, զոր կոչեն *փասսա*: Կերակուրք նոցա լինին իմոյ պատրաստեալք: Դնեն խեղանն նաեւ զաղաջուր կամ զմածուն աղած: Վասն հիւրոյն պատուելի լինի՝ եթէ զենցեն զոչխար, եւ խարշեսցեն զայն ողջ, եւ այնպէս իվերայ սեղանատախտակին եղեալ բերցեն առ յարգելի հիւրն. զայս կերակուր կոչեն *պոս*, իսկ հասարակ ջերքեզք կոչեն *պոսկազ*: Երկրորդ յարգելի կերակուր նոցա է *ֆեքլեպժ*, որ է միս հաւու խորովեալ յիւղ եւ համեմեալ սոխով եւ պղպեղիւ: Բաց իսոցունց ունին եւ զայլ բազմատեսակ կերակուրս, զորս բերեն մի մի իվերայ սեղանատախտակին:

Հիւրն միայն պարտի բազմիւ խեղան, եւ ոչ ոք յընտանեաց համարձակի ձաշել ընդ նմա, բայց միայն եթէ իցեն այլ հիւրք հաւասարք նմա. իսկ հիւրոցն այնոցիկ չէ արժան ընդ նմա ուտել, այլ կանգնեալ յոտին սպասէ իւրաքանչիւրն՝ մինչեւ նա կերիցէ, եւ ապա նմա բերեն զկերակուրս, եւ այսպէս կարգաւ ամենեքեան վայելեն իկերակրոցն:

Սիրոյ նշան է եթէ հիւրն զպատառ մի փատա եւ կոտորակ մի միս շնորհեսցէ ծառայիցն. եւ ինքն հիւրն պարտի անպատճառ ձաշակել յամենայն կերակրոց զորս բերեն. իսկ տէր տանն որիշ արտաքոյ եւ իծածուկ ուտէ: Այնքան յարգոյ է առ նոսա հիւրն՝ զի բնաւ ոչ կարեն եւ ոչ կամին հրաժարել ընդունելոյ զնա, եւ եթէ աղքատ եւս իցէ՝ հնարս հնարի յարգել զհիւրն հիւր. մինչեւ ցօր զնալոյն պատուէ կերակրովք, եւ անվրնաս պահպանէ զպարկս նորա:

Սակայն յայսմանէ յառաջ եկեալ է իջերքեզս վատ սովորութիւն մի. քանզի եթէ վէճ ինչպատահեսցի իմէջ ոմանց, եւ եթէ մին զմինն սպանցէ եւ փախուցեալ անկանիցի իտուն ո՛յր եւ իցէ, զերծանի. եւ եթէ ազգականք եւ բարեկամք ըսպանելոյն կամիցին զլրէժ մահուանն առնուլ, ոչ կարեն. քանզի այլն՝ յորոյ տունն փախեալ եւ անկաւ մեղուցեալն՝ ոչ թոյլ տայ. այլ փրկէ ըզնա, եւ կամ զգին արեանն վճարէ եւ կամ հաշտեցուցանէ զնոսա մինչ ցվճարել տուժին. եւ եթէ տանուտէրն յոր ապաւինեցաւ եւ յանցաւորն չունիցին կարողութիւն հատուցանելոյ զվճուեալ գին արեանն, յայնժամ տանուտէրն այն պարտաւորի տալ զյանցաւորն իծեռս տեառն արեան՝ որ զինչ եւ կամիցի առնել ընդ նա, սպանանել, խեղդել իջուր եւ կամ ծառայեցուցանել:

ՀԱՆԴԷՍ ՕԾԻԱՆ

ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅՆ ՎԱՆԻՅ ՍՐԲՈՅ ԽԱԶԻՆ

Ո Ր Ի Ն Ո Ր Ն Ն Ա Խ Ի Ջ Ե Ի Ա Ն

Խրիմու Հայերը Քրիստոսի 1777 բուականէն Նախիջեւան փոխադրելու ժամանակ քեպտեա շատ նեղութիւն ու անտանկի չարջարանք քաշեցին, բայց քանի մի պատուաւոր եւ ազգասեր անձանց ձեռք Ռուսաց Կատարինէ Բրազուսիէն՝ Ազախու մօտ Տօն գետոյն եզերքը իւրեանց բնակութիւնը հաստատելու համար՝ փառաւոր եւ հաստատուն պարգեւագիր ընդունեցան: Այն գեղեցիկ պարգեւագրոյն իրախուսանօքը քիչ ժամանակի մէջ մեծամեծ շի-

նուածքներ եւ այլ ներքին բարեկարգութիւններ ընկելով, մոռացան իրենց քաշած դառն վշտերը, եւ հետ զնետե պերճացան քէ իրենց ազգանուէր ձեռնադրութեամբը եւ քէ աւանաւոր հայրենասեր անձանց օգնականութեամբն ու ջանասեր հոգատարութեամբը, որ զոգցես իրենց կեանքը զօհելու չափ ձեռք զարկած են հոյակապ շինուածքներ ու հարկաւոր եւ պիտանի զարդիւր կանգնել քաղաքիս փառաւորութեան եւ մեր նախնի Հայկազանց յաւերժական յի-

շատակի պահպանութեան համար, որք նոյնպէս իրենց Արամեան ազգին անունն ու զօրութիւնը միշտ աշխարհիս վրայ պահելու աշխատած՝ քաշուած են յաստեացս, այն յուսով որ իրենց արժանաւոր ազգասէր յաջորդները՝ իրենց նախնեաց յիշատակն անջինջ պահելէն զատ՝ աշխատին եւս առաւել սպայժառացեալու :

Ուստի Նախիջեւանի հայրենասէր ժողովուրդը այս նախնեաց ջերմեռանդ սէրն ունելով իսրտին, երբ իրենց բնակութիւնը հաստատեցին Նոր Նախիջեւանի մէջ, իսկոյն ձեռք զարկին իշխատակ հնոյն Նախիջեւանի՝ բարձրաշէն եւ փառաւոր եկեղեցիներ հիմնարկել, եւ քիչ ժամանակի մէջ կառուցած են վեց եկեղեցի. բաց յայնցանէ քաղաքին հիւսիսային կողմը 7 վերսք հեռաւորութեամբ Սուրբ Խաչ անուամբ վանք մի եւս կառուցին, որոյ հիմնարկութեան մեծ ջանք ունեցողն եղած է բազմադիւն եւ խոհական Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն Արդութեանց 1780 բուռն ժամանակները, որ նորակառոյց Նախիջեւանի մէջ բէ հոգեւոր գործոց եւ շինուածոց եւ բէ քաղաքական բարեկարգութեանց գրեթէ առաջին մեծ հոգ տանողն եղած է : Իսկ իրմէ ետքը հետզհետէ յաջորդացն ժամանակ եկեղեցեաց շինութեան կամ նորոգութեանց կատարելապէս հոգ տանող հոգեւոր հարք շատ սակաւ լինելով՝ մինչեւ ցարդ հին կերտուածներն, մանաւանդ եկեղեցիքն ըստ բաւականին նորոգութեան կարօտութիւն ունեին :

Անցեալ տարի (1862) Գեր. Առաջնորդն Վիճակիս Գարբիէ Վարդապետն Այվազեան, որ ըստ իւրում վիճակային սովորական այցելութեան, յունիսի 3-ին եկած էր Թեոդոսիայէն իՆախիջեւան ընդ մեծապատիւ Արգոյ փրքութորին Սիւնհոդոսի սրբոյ Էջմիածնի՝ Աղա Յովհաննու Նսայեան Միրաքեան, այժմեան Տեառի Խաչիպեան Ուսումնաբանի Ազգիս Հայոց, ուր Գեր. Սրբազան Առաջնորդը պէտք եղած Ատենական կարգադրութիւններն ընելէն յետոյ՝ յունիսի 25-ին անձամբ գնաց զիւրերն ու անոնց նորոգութեան կարօտ եկեղեցեացը վերանորոգութեանց հրաման տուաւ մեծարոյ երեցփոխանաց : Գնաց նոյնպէս յունիսի 17-ին քանի մի իշխանաւոր ժողովրդականաց հետ քաղաքիս սուրբ Խաչ վանքը, եւ անդ յետ մատուցման սուրբ պատարագին՝ յորդորեց զանոնք որ վանքի եկեղեցւոյն հիմնական նորոգութեան հարկաւոր եղած հաւաքուելու զրամէն ետ չկենան : Ուստի նոյն վայրկենին բարեպաշտ իշխանաւորքն մեծաւ եռանդամբ եւ քրիստոնէավայել բարեպաշտական առատաձեռնութեամբ՝ սկսան կամաւոր նուիրատուութիւն ընել, ոմանք 50, ոմանք 100, ոմանք 1000 եւ ոմանք մինչեւ 1200 ըռապ. արծ., որով այն օրուան ջերմեռանդ նուիրատուութեան զումարն եղեւ 6000 ըռապ. արծ., եւ իսկոյն եկեղեցւոյ նորոգութեան հոգը տանելու անշահասէր հոգաբարձուք ընտրուեցան, եւ զլիաւորապէս երկու ան-

ձինք, որք են Աղա Գեորգ Խարրանեան, եւ Աղա Աղեքսանդր Ալաճալեան, եւ սոցա յանձնուեցաւ բացի շինուածոյն հոգատարութիւնը, աշխատել նաեւ եկեղեցւոյն կառուցման ղեռ հարկաւոր լինելու պակաս զրամոց հաւաքմանը :

Քաղաքացիք իւրեանց առատաձեռն նուիրատուութեամբ երբ ըստ բաւականին վստահացուցին իշխալ իշխանաւորաց՝ եկեղեցւոյն հիմնական նորոգութեան կարեւոր զրամոց համար, որոշեցին որ նոյն ամառն շէնքին հարկաւոր եղած նիւրերը պատրաստեն եւ յառաջիկայ զարնան ձեռք զարնեն անոր շինութեանը, ուստի եւ սկսան անխոնջ եւ ջերմեռանդ աշխատանք առաջուան հին շէնքն մինչեւ ցհիմն քանդել, եւ շէնքին նիւրական համեմատութեանց նայելով՝ ըստ ընտիր ախորժակին եւ հասկացողութեան ճարտարապետին, առաջուանէն աւելի եւս հաստատուն եւ մանաւանդ մեծկակ լինելով՝ ստիպեցան հիման մակերեսոյրն առաջուանէն աւելի վար իջուցանել սեպացեալ քարածալքն կաւի պէս փշրելով : Եկեղեցւոյ բուն շինուածոյն տեղն բարձրադիր եւ սրտաբաց ու գեղեցիկ բլրակի մի վրայ լինելով, եւ յառաջոյ զարդարուն ու գեղեցիկ պարտեզ եւ ընդարձակ այգեստանիք ունելով, եւ յետ կուսեղաւարագիւղ եւ գեղեցիկանկար լայնատարած դաշտերն ու արտերը՝ Նախիջեւանէ երբող բարեպաշտ ուխտաւորաց առջեւ գեղեցիկ աղինական բուրաստան մի կերելի. ուստի գրեթէ ամենայն կիրակե ատուրք բարեպաշտ ժողովրդոց շատերը խումբ խումբ կերբան արք եւ կանայք, եւ իրենց ջերմեռանդութիւնը կնուիրեն :

Արդ հիմնավորութեան գործողութիւնը վերջանալէն յետոյ՝ տարւոյս օգոստոսի 4-ին կատարուեցաւ օծման վայելուչ հանդէսը, ըստ կանոնի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, եւ օր մի յառաջ սպազիր տոմսակներով հրաւիրուեցան պատուաւոր քաղաքացիք. տոմսակներէն զատ՝ կիրակամտի ժամերգութենէն յետոյ՝ Արժանապատիւ Պօղոս քահանայն Խոճեան, քաղաքիս Լուսաւորչի մայր եկեղեցւոյն մէջ համառօտ ծանուցում մի ըրաւ ժողովրդականաց՝ որ հետեւեալ առաւօտը, այսինքն օգոստոսի 4-ին կիրակի օրը առաւօտուց երբան Սուրբ Խաչ վանքը՝ նորոգ կառուցանելի եկեղեցւոյ հիմնարկութեան օծման հանդիսին ներկայանալու, եւ այն տեղը ամեն մարդ իւր կարողութեանը համեմատ դարձնալ առատաձեռն լինի կամաւոր նուիրատուութեան այնպիսի աստուածամհանոյ գործառնութեան համար :

Մեծարգոյ հոգաբարձուք արդէն խոհական խորհրդածութեամբ հանդիսակատարութեան համար պէտք եղած տնօրէնութիւններն ըրած էին շարք մի յառաջ : Ուստի գրեթէ ամբողջ քաղաքացիք անձամբերութեամբ եւ սիրով առաւօտեան արշալուսոյն կսպասէին :

Երբ կիւրակէ առաւօտը, այսինքն օգոստոսի 4 օրը լուսացաւ, յորում պիտի կատարուէր այն 80 կամ 83 տարիէ իվեր խոր մոռացութեան մէջ բաղուած մնացած փափաքելի եկեղեցւոյ հիմնարկութեան հանդէսը, առաւօտեան 5 ժամէն եւ ըստ մեծի մասին շարք իրիկուրէն սկսեալ հազարաւոր մարդիկ կառքով եւ օտքով խումբ խումբ մեղուաց բազմութեան պէս դէպի վանքը կղիմէին հանդիսատեսութեանը մասնակից լինելու։ Ազնուամիտ քաղաքացեաց սիրտն ու երեսը այս ցանկալի հանդէսն ու նոյն օրուան եղանակին գեղեցկութիւնը զուարթութեամբ ու պաշտօնաւորութեամբ լցուց։ Վերջապէս Արժանապատիւ Յովակիմեան Մկրտիչ Վարդապետը, որ վանքին վանահայր զրուած է, առաւօտեան ժամերգութեան մէկ մասը կատարելէն յետոյ, երբ 10 ժամը լրացաւ, բազմաթիւ եկեղեցական պաշտօնէիք զնաց զգեստաւորուելու, եւ զպիւրքն ու սպասաւորք ըստ աւագութեան կարգաւ շարուած՝ սկսան քաղցր եղանակաւ Խորհուրդ խորին երգելու, զկնի որոյ Արժանապատիւ ժամարարը ելաւ րափօրապէս, եւ սեղանին առջեւը հասնելէն յետոյ՝ սկսաւ սուրբ պատարագին մատուցումը։

Պատարագի Հայր մերէն յառաջ Արժանապատիւ ժամարարը համառօտ առենախօսութիւն մի ըրաւ, յորում գլխաւորապէս կյոյրդորէր եւ ազգասիրական հոգեով կվառէր տեղւոյն ժողովրդը սիրտը, որ աստուածամհանոյ զործառնութեան ձեռնտուութիւնէ ետ չկենան։ Եւ այսպիսի յորդորական խօսքերով յառաջ տանելով առենարանութիւնը, վերջացուց իւր խօսքի բելը, մաղբելով սուրբ եւ կենսատու Խաչին անբարբառ բարեխօսութիւնը, որով եւ զպիւրքն սկսան երգել Հայր մերը։

Պատարագն աւարտելէն յետոյ երբ Արժանապատիւ ժամարարը քահանայիք եւ զպրօք եւ ամենայն ուխտիւ եկեղեցւոյ ելաւ հանդիսի եւ խնկարկութեամբ, զպիւրները Յաւարա վերջին ժամանակի խորհրդաւոր շարականը երգեցին։ Այս րափօրին ժամանակ՝ ամենէն առաջ կերբային ջանքնկալք, յետոյ զպիւրք, ուրարակիւրք եւ աւագ սարկաւագ մի բուրվառաւոր, յետոյ քահանայք՝ ամեն մէկը խաչ եւ աւետարան բռնած ըստ աւագութեան շարուած։

Իսկ ամենէն յետոյ զգեստաւորուած՝ ձեռքի ականակու խաչիւն աչ ու ձախ օրհնելով կերբար Արժանապատիւ ժամարարը։ Տեղ հասնելուն պէս՝ նորակառոյց եկեղեցւոյ հիման համար փորուած փոսն իջան, ուր պատշաճական օրհնութիւնները կարգաւոր՝ տասնեակեց քար օրհնեցին ըստ սովորութեան Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ՝ նախ ջրով եւ ապա զինեաւ լուանալով, եւ տուին 16 ժառանգաւորաց ձեռքը, որոնք եկան եկեղեցւոյ հիման փորուածքին մէջ իրենց համար սահմանեալ տեղերը կանգնեցան։ Յետոյ Արժ. ժամարարը մի առ մի օծեց սրբալոյս մեռուաւ այն քարերը մէկմէկ առաքելոց եւ աւետարանչաց անուամբ, եւ իւրաքանչիւր մաքուր պատառի մէջ փարութելով՝ համբուրեց ու բաղեց սահմանեալ տեղերն. որմնադիր զործաւորք ալ իսկոյն անոնց վրայ քիչ մի բանեցան ու ամրացուցին։ Եւ այսպէս քաղցրաձայն երգերով եւ օրհնութեամբ մնացեալ ընթերցմունքները աւարտելէն յետոյ՝ Արժանապատիւ ժամարարը իւր եկեղեցականաց հետ զնաց վանքին գեղեցկանեմ պարտեզն հանդերձ հրաւիրեալ մեծամեծք քաղաքիւ, ուր մեծ վրանի մի տակ զլիսաւոր հոգարարձուք հացկերութի սեղան պատրաստած էին։ Պարտիզին մէկ կողմն ալ զալար խոտի վրայ հասարակաց սեղան պատրաստուած էր, ուր քաղաքիւ բազմութիւնը կերակրուեցաւ։ Հացկերոյցը երգերով ու զուարճութեամբ վերջացաւ եւ ընդ նմին այն օրուան քրիստոնէավայել բարեործութեան անմոռանալի հանդէսը։

Մեծարոյ Նախիջեանեցիք մեծ յոյս եւ բաղձանք ունէին այս աստուածամհանոյ հանդիսին կատարողն մեր արդի քաջամանօր քերթող Գերապատիւ Գալփայեան Խորէն Վարդապետը տեսնելու, որ հանդիսէն երկու շաբաթ յառաջ Թեոդոսիայէն զործով Թայդան եկած էր, եւ Նախիջեանի իշխանաւորքը քանի քանի անգամ հեռագրով շնորհաւորելով նորա զալուստը՝ այցելութեան խնդրած էին ի Նախիջեան. բայց զժբաղդարար նորա զործոց հանգամանքը չենքելով՝ ուրիշ ժամանակ խոստացաւ երբաւոր։ Երով այս կողմանէ զրկուեցաւ այն առուր հանդէսը։

ՍՏ. ՊԱՊԻԵԱՆ.

Ք Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն Ք.

Ինչո՞ւ համար շափն Էտէէն կերբան մարդիկ։ Արդեօք աւելի խելք ունենալնոն համար։ — Ոչ, այլ աւելի ուժով լինելնուն համար։

Ինչո՞ւ համար հին օրէնքներուն եւ հնացած կարծիքներուն Էտէէ կերբան մարդիկ։ Անոնց աւելի խելաւոր լինելնուն համար։ — Ոչ, այլ վասն զի մեկնասիկ լինելով՝ կարծեաց տարբերութեան տեղիք չեն տար. որով եւ կռուոյ պատճառը կվերնայ։

ՓԱՍՏԱԼ.